

- аспекты. – М, 1996. – 288 с.
18. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А. И. Молоткова. Изд. 3-е, стереот. – М., 1978.
19. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. – Т. 1. – М., 1998.

*Ляшук А.М.
Кіровоградський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

СИСТЕМНІ ВІДНОШЕННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ПРАВА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Для сучасного термінознавства актуальним є осмислення системних відношень, що спостерігаються між словами певної системи. З'ясування особливостей системної організації наукових термінологій, семантичних відношень між їх елементами відкриває можливість більш глибокого пізнання мови і має вирішальну роль при встановленні принципів семантичного розвитку терміносистем загалом та юридичної зокрема. Системність пронизує мову на всіх її рівнях, але особливу увагу лінгвістів привертає аналіз системних відношень галузевих термінів на лексичному рівні, що відбито у роботах таких дослідників, як В. Л. Іщенко, Н. К. Ктитарова, З. Б. Куделько, Т. В. Лепеха, Т. В. Михайлова, Т. Г. Соколовська, Л. В. Ярова та ін..

Проблеми та перспективи розвитку сучасної української юридичної термінології розробляються в багатьох дослідженнях (див.: Н. В. Артикуца, Є. В. Неженець, Г. О. Онуфрієнко, Ю. Ф. Прадід та ін.). Проте у сучасному термінознавстві й дотепер не вироблено принципів комплексного аналізу семантичних відношень юридичних термінів як реєстрових словникових одиниць української та англійської мов, а також зіставного аналізу семантичних структур юридичних термінів у цих мовах. Саме таке дослідження надає можливість встановити спільне й відмінне у способах маніфестації семантики юридичних понять у найбільш повних тлумачних словниках української та англійської мов у співвідношенні з фрагментами об'єктивної дійсності та з'ясувати суттєві відмінності у репрезентації понять права носіями досліджуваних мов.

У пропонованій роботі дослідження юридичних термінів як системи реєстрових словникових одиниць спирається на компонентний аналіз, польовий метод та опозиційні відношення. Зазначений підхід допоможе виявити специфіку внутрішньої організації досліджуваних одиниць, а також витлумачити семантичну інформацію термінів.

Метою пропонованої розвідки є виявлення на семантичному рівні характеру системних відношень юридичних термінів як реєстрових словникових одиниць в українській та англійській мовах. Зазначена мета вимагає розв'язання наступного завдання: встановити і проаналізувати спільні та відмінні характеристики системних відношень юридичних термінів у досліджуваних мовах у співвідношенні з реаліями об'єктивної дійсності.

Об'єктом аналізу є семантична організація мовного фрагмента певної сфери об'єктивної дійсності, що становить сукупність реалій юриспруденції, які маніфестуються у мові системою мовних знаків на позначення понять цієї сфери. Основною одиницею роботи є сема, яка виступає елементом побудови семантичної структури терміна.

Простежимо системні відношення юридичних термінів як реєстрових словникових одиниць в українській та англійській мовах у межах семантичної організації мовних фрагментів на позначення суб'єкта права. Значення досліджуваних одиниць охоплюють як семантику особи, яка вчинила злочинне діяння, так і семантику особи – учасника цивільного, судового чи кримінального процесу.

Досліджувані елементи у складі 93 одиниць англійської мови та 107 одиниць української мови, вилучені з тлумачних словників двох мов, об'єднані мережею різноманітних зв'язків (опозитивними відношеннями гіперо-гіпонімічного та еквіполентного характеру, синонімічними й антонімічними кореляціями), що вказує на складну системну організацію зазначеного фрагмента. Семантично активним компонентом, що формує досліджувані семантичні групи, виступає сема ,*особа*' для української мови, а для англійської мови – ,*person*'.

Системність складників досліджуваного фрагмента найширше представлена еквіполентними опозиціями. Системотвірними виступають також синонімічні кореляції, оскільки термінологічні підмови характеризуються динамічністю, відкритістю, природно-штучним характером утворення та пізнавальною функцією мови.

Наприклад, протиправна дія, що завдає будь-якої шкоди суспільству або людині, вчиняється особою, яка в українській мові іменується *правопорушником*. В англійській мові зазначену семантику референціюють терміни *law-breaker* та *delinquent, perpetrator, transgressor, misdemeanant*. Ці терміни вступають в еквіполентні опозиції, об'єднуючись семантикою особи, винної у скоєнні правопорушення переважно адміністративного характеру. Семна структура досліджуваних одиниць включає семантичні компоненти ,*break law*', ,*do something*', ,*against the rules*', ,*criminal*', ,*not allowed*', ,*law*', ,*illegal*', які вказують на маніфестацію спільного семантичного значення порушення правових норм. З-поміж виокремлених, термін *transgressor* розкриває периферійне значення поняття, оскільки його семантична структура ускладнена диференційними семами ,*not allowed*', ,*by a custom*', ,*by a religion*'.

У системі англійської мови одиниці *law-breaker* та *perpetrator* виступають ідеографічними синонімами [1, 235], у їх значеннях виокремлюються компоненти, специфічні тільки для одного з них: диференційна сема терміна *perpetrator* – ,*morally wrong*'.

На відміну від англійської, в українській мові не спостерігається використання синонімічних мовних засобів на позначення особи-правопорушника.

У досліджуваних мовах семантика особи, що порушує встановлені правові норми і вчиняє антисуспільне, небезпечне, злочинне діяння, відбивається семами ,*commit a crime*', ,*вчиняти злочин*'. На лексичному рівні це такі лексеми, як укр. *злочинець, зловмисник, карний* та англ. *criminal, offender*. Відмінність семантики зазначених одиниць у двох мовах полягає у семантичному наповненні лексем. В англійській мові диференційні семи вказують на доведення вини у злочині (,*proved*', ,*guilty of*', ,*crime*') та вказівку на участь у злочинній діяльності (,*involved*', ,*illegal activities*'), тимчасом, як в одиницях української мови фіксуються семи усвідомлення наміру вчинення злочину ,*здумав учинити злочин*', ,*має злий намір*'. В обох мовах лексеми об'єднані еквіполентним зв'язком, маніфестуючи подібну семантику. Одиниці англійської мови *criminal, offender* виступають ідеографічними синонімами, оскільки не утворюють опозицію тотожності – їх семантичне наповнення не збігається. Лексема *criminal* характеризується ширшою семантикою.

На позначення поняття особи, яка була засуджена за скоєний злочин і порушила закон до зняття судимості за попередній злочин, знову скоївши злочини, у системі

української мови фіксується одна лексична одиниця – *рецидивіст*. На відміну від української в англійській мові зазначена семантика відбивається синонімічним рядом: *old offender, persistent offender, hardened offender, habitual criminal, hardened criminal*. Досліджувані одиниці англійської мови репрезентують дуже подібну, але не еквівалентну семантичну організацію. У кожній одиниці ряду фіксується компонент *,commit crime'*, але “все ж кожній вдається зібрати свій образ позначуваного” [2, 434] залежно від того, на яких деталях та аспектах в одиницях сфокусована інформація. Наприклад, диференційна сема *,repeatedly'* одиниці *habitual criminal* вказує на неодноразово скоєний злочин, тоді як сема *,will continue'*, *,a lot of crimes'* лексеми *persistent offender* підкреслює намір особи продовжувати вчиняти злочини.

Привативні опозиції фіксуються між одиницями англійської мови *first offender, old offender, persistent offender* та терміном *offender*. Терміни об'єднані спільною семантикою, між ними існує ієрархічна залежність: одиниця *offender* позначає ширше поняття, інші – вужчі.

Суспільно-небезпечне діяння може вчинятися суб'єктом злочину одноосібно чи за сприяння інших людей, що спонукають чи допомагають у будь-який спосіб злочинцю у скоєнні злочинного діяння. Співучасть у злочині є однією з форм злочинної діяльності. З-поміж досліджуваних термінологічних одиниць у порівнюваних мовах виокремлюються терміни, які референціюють поняття осіб-співучасників у злочині. Це одиниці з нескладною внутрішньою організацією: англійські – *abettor, accessory, accomplice* та українські терміни *пособник* та *підбурювач*. Поняття співучасника – пособника у злочині референціюється також англійським юридичним виразом *aide & abettor*. Останній та терміни *abettor, accessory, accomplice* об'єднані в еквіполентні опозиції інтегративними семами *,someone'* та *,help'* і є прикладом часткової синонімії. На відміну від англійської в українській мовній системі для маніфестації відповідних понять використовуються два терміни *пособник* та *підбурювач*, які не презентують різноманітності у плані вираження.

Можна припустити, що англійському лінгвоконцепту притаманна диференціація поняття спільної участі у вчиненні злочину, яка вимагає окремих мовних засобів на її позначення. Наприклад, в англійському праві розрізняють поняття пособника, який свідомо допомагає іншій особі вчиняти злочин, та пособника, котрий не бере фактичної участі у виконанні злочинного діяння, але допомагає після скоєння злочину. На їх позначення у мові використовуються одиниці *accessory before the fact* та *accessory after the fact*, які перебувають у гіперо-гіпонімічних відношеннях з термінологічною одиницею *accessory*. Терміни *accessory before the fact* та *accessory after the fact* репрезентують антонімічні поняття.

Контрастна репрезентація понять є особливістю загальнолюдського світосприйняття. Антонімічні відношення характерні для мовних знаків, що референціюють дуальні поняття, передбачають функціонування одне одного й існують у межах семантичної групи однієї семантики. Так, семантичні компоненти української лексеми *невинуватий* та англійського терміна *innocent* дають підстави говорити про опозиційні відношення між українськими одиницями *невинуватий* і *винуватий* та антонімічні відношення між англійськими термінами *innocent* і *guilty*, що свідчить про наявність у системах досліджуваних мов еквівалентних пар лексичних одиниць на позначення однієї дуальної семантики.

Пропонована розвідка засвідчує, що для аналізованого фрагменту семантичної організації термінів на позначення суб'єкта права досліджуваних мов характерне використання одиниць з нетотожним та диференційованим значенням, хоча у той же час семантично близьким. У ці терміни поступово вкладається ширший або вужчий зміст. Ці

одиниці, ідеографічні синоніми (квасісиноніми), є різними термінами, які відображають різну концептуалізацію світу. Мова надає альтернативні варіанти відображення подібних понять і дозволяє зробити вибір терміна відповідно до поняття, що референціюється.

Проте в досліджуваних фрагментах двох мовних систем виокремлюються абсолютні (точні) синоніми чи дублети, “у них повністю збігається семантичний опис” [1, 282], зафіксовані опозиціями тотожності. Наприклад, між одиницями української мови *осуджений ÷ засуджений, позичкодавець ÷ позикодавець, співвинуватець ÷ співвинний, винуватець ÷ винний, позовник ÷ позивач ÷ позивальник*, які розкривають спільний семантичний зміст. В англійській мові це сполуки *juristic person, legal person, corporate person, incorporated person*, які відзначаються тотожністю свого семантичного наповнення.

Системні зв'язки, які представлені у досліджуваному матеріалі еквіполентними та семантичними опозиціями тотожності, підтверджують, що синонімія у термінологічній лексиці є живим процесом існування терміна і свідчить про динамічність і відкритість досліджуваних мовних систем. Наявність синонімії у системі юридичних термінів як реєстрових словникових одиниць зумовлюється як загальними тенденціями розвитку мов, неможливістю ізоляції від процесів загальнолітературної мови, так і впливом позамовних факторів – об'єктивної дійсності, в умовах якої відбувається функціонування термінів. Існування дублетності в системі української мови є закономірним, враховуючи сучасний етап активного становлення і формування цілісної національної термінології права. Втім, процес унормування і впорядкування на поняттєвому рівні, усунення застарілої, калькованої лексики на позначення однакових понять вимагає співпраці лінгвістів з правниками.

Семантична організація мовних фрагментів на позначення суб'єкта права двох мов характеризуються наявністю не тільки синонімічних рядів, але й опозиційних та антонімічних кореляцій, що забезпечує визначення місця терміна у системі, сприяє цілісності й системності сприйняття понять.

Проведене дослідження дає змогу встановити конкретні міжмовні структурні відповідності й розбіжності в порівнюваних мовах, сприяє з'ясуванню закономірностей становлення і розвитку правової культури, має ефективність у процесі лексикографічної та перекладацької практик.

Використана література:

1. *Апресян Ю.Д.* Избранные труды. – М.: Школа “Языки рус. культуры”, Восточная лит. – Т. 1 – 2 изд., испр. и доп., 1995. – 472 с. – Т. 2 – 2 изд., испр. и доп., 1995. – 767 с.
2. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.